

Verantwoording aanpassingen richtlijn Problematische Gehechtheid 2020

Proces

Het programma Richtlijnen Jeugdhulp & Jeugdbescherming heeft TNO Child Health de opdracht gegeven een dynamische herziening uit te voeren van de richtlijn Problematische Gehechtheid. De WAR-J (Werkgroep Aanpassingen Richtlijnen Jeugdhulp en Jeugdbescherming) heeft op 13 december 2018 een weging gemaakt van de algemene actualisatiepunten en de specifieke feedback en aangegeven wat de onderwerpen moeten zijn voor de dynamische herziening. De herziening richtte zich primair op de inhoud van de richtlijn en niet op de onderbouwing.

De dynamische herziening is uitgevoerd door TNO Child Health (Marianne de Wolff en Ilona Wildeman).

Daarbij is samengewerkt met een flexibele schil, bestaande uit de volgende professionals:

- Hedwig van Bakel (bijzonder hoogleraar Infant Mental Health – Universiteit van Tilburg)
- Bram Brienen (orthopedagoog, Combinatie jeugdzorg Eindhoven, specialistische jeugdzorg)
- Dorine Jansen (gedragwetenschapper, de Rading)
- Daniëlle van Kleef (gedragwetenschapper, Juzt)
- Alice Faber (jeugdzorgwerker, William Schrikkergroep)
- Jeroen Brouwer (gezinsvoogd, Samen Veilig Midden-Nederland)
- Priscilla Niemeijer (gezinsvoogd, Jeugdbescherming Overijssel)

De flexibele schil is twee keer bij elkaar geweest om de concrete wijzigingspunten te bespreken, en feedback te geven op de aanpassingen. Daarnaast heeft de groep meegelezen met het eindconcept.

Het gaat om de volgende aanpassingen. De lijst met toegevoegde literatuur is onderaan dit document te vinden.

Feedback	Hoe aangepast?
Update hoofdstuk 1 (Definitie) en hoofdstuk 2 (Prevalentie)	Op basis van recente wetenschappelijke literatuur (dat wil zeggen: na 2013 toen de vorige versie van de Richtlijn PGH is verschenen) met betrekking tot de gehechtheidstheorie (wat is een gehechtheidsrelatie?) en prevalentie zijn beide hoofdstukken deels herzien en bijgesteld.
Update hoofdstuk 4 (Diagnostiek)	Op basis van wetenschappelijke literatuur met betrekking tot diagnostische en screeningsinstrumenten die momenteel ingezet worden en/of onderzocht worden om de ouder-kind relatie in beeld te brengen en informatie van het Kenniscentrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie, zijn de Attachment Relationship Inventory – Caregiver Perspective 2-5 years (ARI-CP 2-5) en het Child Attachment Interview toegevoegd.
Update hoofdstuk 5 (Preventie en interventie)	Op basis van wetenschappelijke literatuur met betrekking tot interventies die ingezet worden en/of onderzocht worden om de gehechtheidsrelatie te verbeteren/behandelen, raadpleging van de DEJ, de website van het Kenniscentrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie, de publicatie ‘Wat werkt bij hechting?’ en het boek ‘Gehechtheid in de behandelkamer’ zijn enkele interventies toegevoegd. Het betreft

	de interventies Shantala Babymassage individueel, PIPA, NIKA, MBT voor Kinderen (MBT-K), MTB voor adolescenten (MTB-A), Sherborne, Theraplay, Differentiatie en Fasetherapie en Dyadic Developmental Psychotherapy (DDP).
Aandacht besteden aan de gevolgen van detentie van de ouder	Op basis van wetenschappelijk literatuur over detentie van de moeder (voornamelijk Amerikaans onderzoek dat bewijs levert voor de negatieve effecten van detentie van de moeder op de gehechtheidsrelatie van de jeugdige in diverse leeftijdsfasen) en het rapport van de Kinderombudsman over kinderen met een ouder in detentie (Kalverboek, 2017), waarin de uitkomsten van een studie naar de behoeften van jeugdigen met ouders in detentie beschreven worden is een paragraaf toegevoegd aan hoofdstuk 3: 'Oorzaken en kenmerken' over detentie van de ouder met daarin een kort overzicht van de negatieve effecten van detentie per leeftijdsfase, een kader waarin de behoeften van jeugdigen met een ouder in detentie worden beschreven, en een aantal aanbevelingen voor jeugdprofessionals die te maken hebben met gezinnen waarin detentie aan de orde is. Tenslotte is aan de aanbevelingen bij hoofdstuk 2 en 3 de factor 'detentie ouders' als risicofactor toegevoegd.
Aandacht voor andere vormen van afwezigheid van de ouderfiguur zoals echtscheiding	Op basis van een kleine search naar de gevolgen van echtscheiding op de gehechtheidsrelatie van de jeugdige is informatie aangevuld in hoofdstuk 3 'Oorzaken en kenmerken'.
Meer aandacht voor psycho-educatie en ouders met LVB	Op basis van het document 'Wat werkt voor licht verstandelijk beperkte ouders?' (Zoon et al., 2019) en enkele aanvullende studies over LVB is een extra tekst toegevoegd aan paragraaf 3.1 over de factoren die een problematische gehechtheidsrelatie beïnvloeden met daarin een aantal Do's voor de begeleiding van ouders met LVB in een apart kader.
Aandacht voor 'trauma informed werken'	Op basis van een factsheet van het Nji over de begeleiding van kinderen en jongeren met trauma (De Baat & Berger, 2017), het document 'Trauma-georiënteerde hulp voor kinderen met complex trauma' (Van Grinsven & Holdorp, 2015) en enkele studies over trauma bij jeugdigen is een extra paragraaf toegevoegd aan Hoofdstuk 3 'Oorzaken en kenmerken' over complexe trauma's bij jeugdigen en trauma-sensitief omgaan met jeugdigen. Vervolgens zijn de vijf pijlers voor trauma-sensitief opvoeden (van De Baat & Berger, 2018) iets aangepast en opgenomen in een apart kader bij deze paragraaf.
Meer aandacht voor zwaardere GGZ problematiek	Door het toevoegen van diagnostische instrumenten en interventies die in de specialistische jeugdhulp en jeugd-GGZ gebruikt worden, krijgt zwaardere problematiek bij jeugdigen meer aandacht en wordt de scope van de richtlijn breder dan voorheen het geval was. Op diverse plekken is toegevoegd dat specialisten kunnen worden betrokken vanuit de organisatie of vanuit de GGZ.
Meer aandacht voor multidisciplinaire besluitvorming	Op basis van het document 'Wat werkt bij integrale jeugdhulp' is een korte tekst toegevoegd aan hoofdstuk 1 'Definitie' over multidisciplinaire samenwerking, waarin enkele aandachtspunten worden benoemd. Er is een aanbeveling toegevoegd aan hoofdstuk 1 met betrekking tot samenwerking.

Aandacht voor familiegroepsplan	Op basis van het document 'Familiegroepsplan in de jeugdbescherming' van het Nji en de factsheet van de VNG over het familiegroepsplan is een korte tekst over het familiegroepsplan toegevoegd aan paragraaf 5.5 'Behandeling van problematische gehechtheid in de praktijk'.
Meer aandacht voor samenwerken met het netwerk	Op basis van het document 'Wat werkt bij het versterken van het sociale netwerk van gezinnen?' van het Nji en een document van Movisie over dit thema is een korte tekst over samenwerken met het netwerk toegevoegd aan paragraaf 5.5 'Behandeling van problematische gehechtheid in de praktijk'.
Meer aandacht voor jeugdbescherming	In de huidige richtlijn wordt in de regel de algemene term 'jeugdprofessional' gebruikt. Indien nodig wordt in de richtlijn wel onderscheid gemaakt naar specifieke rollen, waarbij we meer specifiek melding maken van de rol van de jeugdbeschermer (gezinsvoogd), naast de rol van (ambulant) begeleider, en gedragswetenschapper. In paragraaf 4.5 is de jeugdbeschermer apart toegevoegd bij de aanbevelingen.
Afstemmen met het document van Nji 'Wat werkt bij hechting?'	Er is een korte beschrijving aan hoofdstuk 1 'Definitie' toegevoegd waarin de beide varianten van de hechtingsstoornis nader toegelicht zijn (gebaseerd op Gilthaij, 2017). Tevens is gecheckt of alle genoemde interventies in het document 'Wat werkt bij hechting' ook aan bod komen in de richtlijn.

Toegevoegde literatuur in de richtlijn, gerangschikt naar thema

Update hoofdstuk 1

Alink, L., van Ijzendoorn, R., Euser, E., & Bakermans-Kranenburg, M. (2014). Gehechtheid en kindermishandeling. In *Handboek klinische ontwikkelingspsychologie* (pp. 419-441). Bohn Stafleu van Loghum, Houten.

Bretherton, I., & Munholland, K. A. (2008). Internal working models in attachment relationships: Elaborating a central construct in attachment theory. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 102-127). New York, NY, US: The Guilford Press.

Cooke, J. E., Stuart-Parrigon, K. L., Movahed-Abtahi, M., Koehn, A. J., & Kerns, K. A. (2016). Children's emotion understanding and mother-child attachment: A meta-analysis. *Emotion*, 16(8), 1102.

Fearon, R. P., & Belsky, J. (2018). *Precursors of attachment security*. Guilford Publications.

Koehn, A. J., & Kerns, K. A. (2018). Parent-child attachment: Meta-analysis of associations with parenting behaviors in middle childhood and adolescence. *Attachment & human development*, 20(4), 378-405.

Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2019). Attachment orientations and emotion regulation. *Current Opinion in Psychology*, 25, 6-10.

Out D, Bakermans-Kranenburg MJ, Van Ijzendoorn MH. (2009). The role of disconnected and extremely insensitive parenting in the development of disorganized attachment: Validation of a new measure. *Attachment & Human Development*, 11, 419-443.

Pallini, S., Chirumbolo, A., Morelli, M., Baiocco, R., Laghi, F., & Eisenberg, N. (2018). The relation of attachment security status to effortful self-regulation: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 144(5), 501.

Raby, K. L., & Dozier, M. (2019). Attachment across the lifespan: Insights from adoptive families. *Current Opinion in Psychology*, 25, 81-85.

Shaver, P. R., Mikulincer, M., Sahdra, B. K., & Gross, J. T. (2016). *15 Attachment Security as for Kindness Toward Self and Others*. The Oxford handbook of hypo-egoic phenomena, 223.

Taraban, L., & Shaw, D. S. (2018). Parenting in context: Revisiting Belsky's classic process of parenting model in early childhood. *Developmental Review*, 48, 55-81.

Vaughn BE, Bost KK, van IJzendoorn MH. (2016). Attachment and temperament as intersecting developmental products and interacting developmental contexts throughout infancy and childhood. In: Cassidy J, Shaver PR, editors. Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications. 3. New York, NY, US: Guilford Press; pp. 202-222.

Vasileva, M., & Petermann, F. (2018). Attachment, development, and mental health in abused and neglected preschool children in foster care: A meta-analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*, 19(4), 443-458.

Verhage, M. L., Schuengel, C., Madigan, S., Fearon, R. M., Oosterman, M., Cassibba, R., ... & van IJzendoorn, M. H. (2016). Narrowing the transmission gap: A synthesis of three decades of research on intergenerational transmission of attachment. *Psychological Bulletin*, 142(4), 337.

Zeanah, C. H., Chesher, T., Boris, N. W., Walter, H. J., Bukstein, O. G., Bellonci, C., ... & Hayek, M. (2016). Practice parameter for the assessment and treatment of children and adolescents with reactive attachment disorder and disinhibited social engagement disorder. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 55(11), 990-1003.

Hoofdstuk 2 Prevalentie

Gleason, M. M., Fox, N. A., Drury, S., Smyke, A., Egger, H. L., Nelson III, C. A., ... & Zeanah, C. H. (2011). Validity of evidence-derived criteria for reactive attachment disorder: indiscriminately social/disinhibited and emotionally withdrawn/inhibited types. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 50(3), 216-231.

Jonkman, C. S., Oosterman, M., Schuengel, C., Bolle, E. A., Boer, F., & Lindauer, R. J. (2014). Disturbances in attachment: Inhibited and disinhibited symptoms in foster children. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 8(1), 21.

Kay, C., Green, J., & Sharma, K. (2016). Disinhibited attachment disorder in UK adopted children during middle childhood: Prevalence, validity and possible developmental origin. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 44(7), 1375-1386.

Zeanah, C. H., Chesher, T., Boris, N. W., Walter, H. J., Bukstein, O. G., Bellonci, C., ... & Hayek, M. (2016). Practice parameter for the assessment and treatment of children and adolescents with

reactive attachment disorder and disinhibited social engagement disorder. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 55(11), 990-1003.

Diagnostiek

Aber, J.L., Belsky, J., Slade, A., & Crnic, K. (1999) Stability and Change in Maternal Representations of Their Relationship with Their Toddlers. *Developmental Psychology*, 35, 1038-1048.

Bakker-van Zeil, T. (2006). *Hechting in diagnostiek en behandeling*. Ongepubliceerd paper.

Kelly, K., Slade, A., & Grienenberger, J. F. (2005). Maternal reflective functioning, mother–infant affective communication, and infant attachment: Exploring the link between mental states and observed caregiving behavior in the intergenerational transmission of attachment. *Attachment & Human Development*, 7, 299-311.

van Hoof, M. (2017). Diagnostiek van gehechtheid in de kinder- en jeugdpsychiatrie. *Tijdschrift voor Psychiatrie* 59: 546-553.

Madigan, S., Hawkins, E., Plamondon, A., Moran, G., & Benoit, D. (2015). Maternal representations and infant attachment: An examination of the prototype hypothesis. *Infant Mental Health Journal*, 36, 459-468.

Shmueli-Goetz, Y; Target, M; Fonagy, P; Datta, A; (2008) The child attachment interview: A psychometric study of reliability and discriminant validity. *Developmental Psychology*, 44, 939 – 956.

Zevalkink, J. (2005). Het meten van gehechtheidsrepresentaties bij basisschoolleerlingen. *Kind en Adolescent*, 26, 161-170.

Interventies

van Andel, H.W.H., Post, W.J., Jansen, L.M.C., Kamphuis, J.S., Van der Gaag, R.J., Knorth, E.J., & Grietens, H. (2015). The developing relationship between recently placed foster infants and toddlers and their foster carers: Do demographic factors, placement characteristics and biological stress markers matter? *Children and Youth Services Review*, 58, 219-226.

van Andel, H.W.H., Post, W.J., Jansen, L.M.C., Van der Gaag, R. J., Knorth, E.J., & Grietens, H. (2016). Optimizing foster family placement for infants and toddlers: A randomized controlled trial on the effect of the Foster carer - Foster child Intervention (FFI). *American Journal of Orthopsychiatry*, 86(3), 332.

Bleiberg, E., Rossouw, T., & Fonagy, P. (2012). Adolescent breakdown and emerging borderline personality disorder. In: A.W. Bateman (ea), *Handbook of mentalizing in mental health practice*. Washington DC: American Psychiatric Publishing.

Booth, P. B., & Jernberg, A. M. (2009). *Theraplay: Helping parents and children build better relationships through attachment-based play*. John Wiley & Sons.

Draaisma, N, Zuidgeest, K. (2013). *Handleiding, protocol en werkbladen voor ouders NIKA. Interventie ter voorkoming of vermindering van problematische gehechtheid*. Haarlem: Jeugdzorg Academie.

- Geurts, T., & Gutterswijk, R. V. (2018). *Eindevaluatie van de pilot Recht doen aan je kind*. WODC
- Ham, H. van der (2019). Basic Trustmethode. In: *Gehechtheid in de behandelkamer. Therapeutische interventies in beeld* (pp. 117- 128). Amsterdam: SWP.
- Hoffenkamp, H. N., Tooten, A., Hall, R. A., Braeken, J., Eliëns, M. P., Vingerhoets, A. J., & van Bakel, H. J. (2015). Effectiveness of hospital-based video interaction guidance on parental interactive behavior, bonding, and stress after preterm birth: A randomized controlled trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 83* (2), 416.
- Hughes, D. (2018). *Werkboek hechtingsgerichte gezinstherapie*. Vertaling: J.F.H. Kuiper. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Rokosch, C., & Van Domburgh, L. (2019). Helen door samenspel. *Kind & Adolescent Praktijk, 18*(2), 26-32.
- Thoomes-Vreugdenhil, J. C. A. (2015). *Hechtingsproblemen bij kinderen*. Lannoo.
- Thoomes-Vreugdenhil, A. (2016). *Gehechtheid*. In *Behandeling van problematische gehechtheid* (pp. 9-35). Bohn Stafleu van Loghum, Houten.
- Veen van der, M., & Prinsen, B. (2016). *Handleiding video-hometraining in gezinnen met kinderen in de basisschoolleeftijd: voor professionals in het maatschappelijk werk*. Uitgeverij SWP.
- Verheugt-Pleiter, A. (2009). Denken over gevoelens en voelen over gedachtes. Over mentaliseren in ouderbegeleiding en kindtherapie. *Kinder- & Jeugdpsychotherapie, 3*, 5-20.
- Vinke, A.J.G. (2019) Dyadic Developmental Psychotherapy: new family, new script. In: *Gehechtheid in de behandelkamer. Therapeutische interventies in beeld* (pp. 117- 128). Amsterdam: SWP.
- Vinke, A. J. G. (2013). Gehechtheid in de behandelkamer. *GZ-Psychologie, 5*(3), 10-17.
- Zeegers, M. A., Colonnese, C., Stams, G. J. J., & Meins, E. (2017). Mind matters: A meta-analysis on parental mentalization and sensitivity as predictors of infant-parent attachment. *Psychological Bulletin, 143*(12), 1245.
- Detentie ouder**
- Burgess, A., & Flynn, C. (2013). Supporting imprisoned mothers and their children: A call for evidence. *Probation Journal, 60*, 73-81.
- Cassidy, J., Stupica, B., Ziv, Y., & Sherman, L. J. (2010). Enhancing attachment security in the infants of women in a jail-diversion program. *Attachment & Human Development, 12*, 333-353.
- Dallaire, D. H., Zeman, J. L., & Thrash, T. M. (2015). Children's experiences of maternal incarceration-specific risks: predictions to psychological maladaptation. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 44*, 109-122.

Dallaire, DH.; Wilson, LC.; Ciccone, A. (2009). Representations of attachment relationships in family drawings of children with incarcerated parents; Denver, CO. *Paper presented at the biennial meeting of the Society for Research in Child Development*, April 2009.

Kalverboer, M. (2017). *Zie je mij wel? Kinderen met een ouder in detentie*. Geraadpleegd van <https://www.dekinderombudsman.nl/ul/cms/fck-uploaded/Kinderombudsman-Ziejemijwel-kinderenmeteenouderindetentie-webversie.pdf>

Murray, J., Farrington, D. P., & Sekol, I. (2012). Children's antisocial behavior, mental health, drug use, and educational performance after parental incarceration: A systematic review and meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 138, 175-210.

Murray, J., & Murray, L. (2010). Parental incarceration, attachment and child psychopathology. *Attachment & Human Development*, 12, 289-309.

Poehlmann, J. (2005). Representations of attachment relationships in children of incarcerated mothers. *Child Development*, 76, 679-696.

Poehlmann, J. (2010). Children's contact with their incarcerated parents: research findings and recommendations. *American Psychological Association*, 65, 575-598.

Shafler, & Poehlmann, J. (2010). Attachment and caregiving relationships in families affected by parental incarceration. *Attachment & Human Development*, 12, 395-415.

Echtscheiding en gehechtheid:

Feeney, B. C., & Monin, J. K. (2016). Divorce through the lens of attachment theory. J. Cassidy & PR Shaver (Eds), *Handbook of attachment*, 3, 941-965.

LVB bij ouders:

Beer, Y. de (2016). *Kompas licht verstandelijke beperking: Definitie, aspecten en ondersteuning*. Amsterdam, Nederland: Uitgeverij SWP.

Lever, M. (Juli 2015). Databank effectieve jeugdinterventies: *beschrijving 'HouVast'*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies.

Zoon, M. van Rooijen, H. & Foolen, N. (2019). *Wat werkt voor licht verstandelijk beperkte ouders?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Trauma-informed werken

Beer, R., Verlinden, E. & Lindauer, R. (2013). *Protocol Classificatie, screening en diagnostiek van kinderen en adolescenten met traumagerelateerde problematiek*. Amsterdam: de Bascule

Beer, R., & Lindauer, R. (2014). Posttraumatische stressreacties bij kinderen en jongeren. *Psychopraktijk*, 6(5), 22-24.

De Baat, M., & Berger, M. (2017). *Hoe begeleid je kinderen en jongeren met complex trauma in gezinsvervangende woonsituaties? Handvatten voor jeugdprofessionals en pleeg- en gezinsouders*.

Geraadpleegd van <https://www.nji.nl/nl/Hoe-begeleid-je-kinderen-en-jongeren-met-complex-trauma-in-gezinsvervangende-woonsituaties>

Van Grinsven, F., & Holdorp, J. (2015). *Trauma-georiënteerde hulp voor kinderen met complex trauma in gezinsvervangende woonsituaties: Kennisdocument voor professionals in pleegzorg, gezinshuizen en residentiële woonvormen*. Geraadpleegd van <https://www.nji.nl/nl/Trauma-georiënteerde-hulp-voor-kinderen-met-complex-trauma-in-gezinsvervangende-woonsituaties>

Netwerk betrekken en familiegroepsplan

Bartelink, C., & Verheijden, E. (2015). *Wat werkt bij het versterken van het sociale netwerk van gezinnen?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Dijkstra, S. (2019). *Balancing the scale of responsibility. The effectiveness of family group conferencing in child welfare*. Academisch Proefschrift Universiteit van Amsterdam.

Movisie, Vilans, & Actiz (2014). *Aan de slag met sociale netwerken*. Verkregen via <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Aan-de-slag-met-sociale-netwerken%20%5BMOV-2237000-1.1%5D.pdf>

Bosch, H. van den & Lantinga, M. (2016). *Familiegroepsplan in de jeugdbescherming*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

VNG. (2017). *Factsheet Het familiegroepsplan*. Verkregen via https://vng.nl/files/vng/201607_factsheet_familiegroepsplan_vng_nji_vws_venj2_0.pdf

Aansluiten: Wat werkt bij hechting?

Giltaij, H. P. (2017). *Diagnostic Assessment of Attachment Related Disorders in Children with Intellectual Disability*. Academisch proefschrift, Amsterdam: Vrije Universiteit.